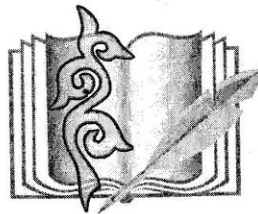

Семей мемлекеттік педагогикалық институты
Академик Манаш Қозыбаев атындағы тарихи және
әлеуметтік-саяси зерттеулер ғылыми орталығы
Абайдың «Жидебай-Бөрілі» мемлекеттік тарихи-мәдени және
әдеби-мемориалдық қорық-мұражайы
Семей облыстық тарихи өлкетану мұражайы
Шығыс Қазақстан облысының қазіргі заман
тарихын құжаттандыру орталығы

Семипалатинский государственный педагогический институт
Научный центр исторических и социально-политических
исследований имени академика Манаша Козыбаева
Государственный историко-культурный и литературно-мемориальный
заповедник-музей Абая «Жидебай-Борили»
Областной историко-краеведческий музей города Семей
Центр документации новейшей истории Восточно-Казахстанской области

Ұлағатты ұстаз, белгілі өлкетанушы ғалым, қоғам қайраткері, тарих
ғылымдарының кандидаты, доцент **Мұхтарбек Қарпықұлы Кәрімовтың**
60 жылдық мерейтойына арналған **«ШЕЖІРЕЛІ ӨЛКЕ ТАРИХЫ: ТЫҢ
ДЕРЕКТЕР, ЖАҢА ҰҒЫМДАР ЖӘНЕ СОНЫ ЗЕРТТЕУЛЕР»** аймақтық
ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

Региональной научно-практической конференции **«РЕГИОНАЛЬНАЯ
ИСТОРИЯ: НОВЫЕ ИСТОЧНИКИ И ПОНЯТИЯ, ИССЛЕДОВАНИЯ»**,
посвященной 60-летию со дня рождения известного ученого-краеведа,
педагога, общественного деятеля, кандидата исторических наук, доцента
Мухтарбека Карпыковича Каримова

15 қаңтар 2011
Семей

УДК 908
ББК 26.89
Ш 40

«Шежірелі өлке тарихы: тың деректер, жаңа ұғымдар және соны зерттеулер» ұлағатты ұстаз, белгілі өлкетанушы ғалым, қоғам қайраткері, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент Мұхтарбек Қарпықұлы Қарімовтың 60 жылдық мерейтойына арналған аймақтық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Семей мемлекеттік педагогикалық институты, 15 қаңтар 2011 ж. - 383 бет.

«Региональная история: новые источники и понятия, исследования», материалы региональной научно-практической конференции посвященной 60-летию со дня рождения известного ученого-краеведа, педагога, общественного деятеля, кандидата исторических наук, доцента Мухтарбека Карпыковича Каримова. - Семипалатинский государственный педагогический институт, 15 январь 2011 г. - 383 стр.

ISBN 978-601-7244-63-7

Жинаққа Шығыс Қазақстан өңірінің көне заманнан бүгінге дейінгі тарихының археологиялық, этнографиялық, тарихи және өлкелік деректері мен материалдары негізінде жазылған мақалалар енгізілген. Жинақ ғалымдарға, тарихшы мамандарға, докторанттарға, магистранттарға, студенттерге және көпшілікке арналады.

Бас редактор

Ескендіров М.Г. – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Семей мемлекеттік педагогикалық институтының ректоры

Бас редактордың орынбасары

Талтенов А.А. – химия ғылымдарының докторы, профессор, Семей мемлекеттік педагогикалық институтының бірінші проректоры, оқу ісі жөніндегі проректоры

Редакция алқасы

Панин М.С. – биология ғылымдарының докторы, профессор, Семей мемлекеттік педагогикалық институтының ғылыми жұмыстар және халықаралық байланыстар жөніндегі проректоры

Темиров Б.Н. - Семей облыстық тарихи өлкетану мұражайының директоры

Қасымова Г.Т. - Шығыс Қазақстан облысының қазіргі заман тарихын құжаттандыру орталығының директоры

Әубәкір Ж.М. - филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Абайдың «Жидебай-Бөрілі» мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық қорық-мұражайының директоры

Байсарина К.Қ. - тарих ғылымдарының докторы, Семей мемлекеттік педагогикалық институтының профессоры

Шаңбай Т.Қ. - Семей мемлекеттік педагогикалық институты Философия және құқық негіздері кафедрасының меңгерушісі, филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Сайлаубай Е.Е. - Семей мемлекеттік педагогикалық институты тарих кафедрасының меңгерушісі, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

В сборник включены статьи, в которых рассматривается история Восточно-Казахстанского региона с древнейших времен до наших дней на основе археологических, этнографических, исторических и краеведческих источников и материалов. Сборник предназначен для ученых, преподавателей вузов, средних специальных учебных заведений, аспирантов, магистрантов, студентов и учителей общеобразовательных школ.

Главный редактор

Ескендіров М.Г. - доктор исторических наук, профессор, ректор Семипалатинского государственного педагогического института

Заместитель главного редактора

Талтенов А.А. - доктор химических наук, профессор, первый проректор, проректор по учебной работе Семипалатинского государственного педагогического института

Редакционная коллегия

Панин М.С. – доктор биологических наук, профессор, проректор по научной работе и международным связям Семипалатинского государственного педагогического института

Темиров Б.Н. - директор Областного историко-краеведческого музея города Семей

Қасымова Г.Т. - директор Центра документации новейшей истории Восточно-Казахстанской области

Аубақир Ж.М. - кандидат филологических наук, доцент, директор Государственного историко-культурного и литературно-мемориального заповедника-музея Абая «Жидебай-Бөрілі»

Байсарина К.Қ.- доктор исторических наук, профессор Семипалатинского государственного педагогического института

Шаңбай Т.Қ. - кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой философии и основы права Семипалатинского государственного педагогического института

Сайлаубай Е.Е. - кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой истории Семипалатинского государственного педагогического института

УДК 908
ББК 26.89

РУХАНИ МӘДЕНИЕТІ.....	195
14. Сайлаубай Е.Е. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫС ӨНІРІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҮДЕРІСТЕР ТАРИХЫ.....	198
15. Шаяхметов Н.У. ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРДА ОРМАН АЛҚАПТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЖАҢА ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ (XIX ғ. соңы – XX ғ. басы).....	205

II СЕКЦИЯ

МӘДЕНИ МҰРА: АЙМАҚТЫҚ МӘДЕНИ-ТАРИХИ АСПЕКТІЛЕР

1. Бралинова Д.И. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СЕМИПАЛАТИНСКОМ ПРИИРТЫШЬЕ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.....	215
2. Дүкенбаев Н. ТАНА МЫРЗА.....	219
3. Жунисханов А.С. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЕСКЕРТКІШТЕРДІ ТУРИЗМДІ ДАМУЫ МАҚСАТЫНДА ПАЙДАЛАНУДЫҢ КЕЙБІР МӨСЕЛЕЛЕРІ.....	229
4. Кашляк Виктор СЕМИПАЛАТИНСКИЕ КУПЦЫ И ПРОМЫШЛЕННИКИ – КОНЕЦ XVIII – НАЧАЛО XX ВВ.....	230
5. Мамаева Г.Е. ВЫСЕЛЕНИЕ ЧЕЧЕНЦЕВ В СЕМИПАЛАТИНСКУЮ ОБЛАСТЬ.....	243
6. Мамырбеков А.М. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН АУМАҒЫНА ҚОНЫСТАНДЫРЫЛҒАН ПОЛЯКТАР ТАРИХЫНАН (1937-1941 ЖЖ.).....	249
7. Мұқатаева З.Қ. ИМПЕРАТОРЛЫҚ ОРЫС ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ҚОҒАМЫ БАТЫС СІБІР БӨЛІМІНІҢ СЕМЕЙ БӨЛІМШЕСІНІҢ ҚЫЗМЕТІ ТАРИХЫНАН.....	255
8. Ноғайбаева М.С. ӘМІР ТЕМІРДІҢ ЖАҚЫН СЕРІГІ АҚБҰҒА НАЙМАН КІМ ЕДІ?.....	258
9. Нурабаева А.С. АРХИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ КАК БАЗА ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ.....	264
10. Нургазина Т.С. ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ СЕМЕЙ ТАТАРЛАРЫНЫҢ МӘДЕНИ ДАМУЫ.....	268
11. Омаров Г.К. АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ГРУППЫ КАФЕДРЫ	

Қазақстан территориясындағы алғашқы форум еді.

Конференцияның жұмыс барысында өлкетанудың маңызды мәселелеріне арналған 36 баяндама тыңдалды. Әсіресе: пайдалы қазбалар, флора мен фауна, орман, климат, губернияның ауыл шаруашылығы, геология комитетінің жұмысы, өлкетану мен мектептердің байланысы туралы мәселелер қаралды.

Конференциядан соң Өскеменде, Павлодарда, Үлкен Нарында және т.б. жерлерде бөлімнің қолдауымен әуесқой өлкетанушылар үйірмесі және "Өлкетану" мен "Дүниетану" атты ғылыми көпшілік қоғамдар ашылды. Өлкетану жұмыстарына жұмысшылар, шаруалар, интеллигенция және оқушы жастар тартылды.

Бөлім өмірінде қиын-қыстау кездері де болды. Бірақ қиыншылықтары мойынсынбай бөлім өлкені зерттеудегі ғылыми жұмыстарын жалғастырып, мұражай коллекциясын жинақтау мен ғылыми әдебиеттерді шоғырландырумен айналысты. Бөлім - өлкетану энциклопедиясы деген атағына лайық еді. Бұл бөлім 1929 жылы 5 мамырда Қазақстанда зерттеу қоғамының бөлімі болып қайта құрылды. (7) Бөлім ғылыми зерттеу жүйесі бойынша жұмыстарын көп көлемде жүргізіп, 1924-1929 жылдары баспадан 17 томдық еңбектерін жарыққа шығарды. 1931 жылы бөлімнің Қазақстанның 10 жылдық мерекесіне арналған ғылыми еңбектерінің 2 томы шығарылды. Бөлім жағрапия, тарих, ауыл шаруашылық, ауыз әдебиетін жинау комиссиясы және т.б. секцияларға бөлініп, екі аудандық ұйымдастыру бюросы мен 7 қалалық басқарушы ұйымдары торабынан тұрды. Жалпы алғанда орыс жағрапия қоғамының Семей бөлімшесі, 1924 жылдан бастап Семей бөлімі, 1929 жылдан Қазақстанды зерттеу қоғамының Семей облыстық бөлімі облыстың ғылымның мәдениетін, экономикасын дамытуға баға жетпес үлес қосты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Семипалатинск, Алма-Ата, Наука, 1984. -184с.
2. ҚР ОМА 81-қ, 1-т, 264-іс, 44-п.
3. ҚР ОМА 81-қ, 1-т, 722-іс, 5-п.
4. Герасимов Б. Двадцатипятилетние Семипалатинского русского Географического общества. Кызыл-Орда. Общество изуч. Казахстана, 1927 10с.
5. Екпінді. 1953.5-желтоқсан.
6. ҚР ОМА 81-қ, 1-т, 321-іс, 126-п.;
7. ҚР ПА 141-қ, 1-т, 1536-іс, 18-п.

М.С. Ноғайбаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

ӘМІР ТЕМІРДІҢ ЖАҚЫН СЕРІГІ АҚБҰҒА НАЙМАН КІМ ЕДІ

Моңғол шапқыншылығынан кейін құрылған ұлыстар ыдырағаннан

оладың орындарында көптеген жаңа мемлекеттік құрылымдар бой көтергені белгілі. Солардың бірі Шыңғыс ханның екінші ұлы Шағатай ұлысы да көп ұзамай екіге бөлінген еді. Оның бір бөлігінде, яғни Мәуереннахрда 1348 жылы әмір Қазағанның өлтірілуімен саяси бытыраңқылық басталады. Жеке-жеке иеліктердің толыққанды қожайындары саналған дербес билеушілері өз бетінше саясат жүргізді. Осындай шақта Мәуереннахрдың саяси өмірінде жаңа саяси тұлға – ұлы Әмір Темірдің саяси қызметі басталады. Қолда бар дерек мәліметтеріне қарағанда Мәуереннахр өлкесіндегі наймандар және олардан шыққан әскери қолбасшылар мен бектердің біразы алғашында Әмір Темірді қолдаса керек. Тіпті, олардың кейбіреулері Әмір Темірден әскери шендерді иеленіп, оның әскерін де басқарған. Солардың бірі найман тайпасынан шыққан, Темірдің жақын серіктерінің бірі болған Ақбұға найман еді. Ол алдын ала өзін қайтыс болғаннан кейін, Шахрисябз қаласындағы ұлы әмір Темірге лайындалған кесенеде билеушісінің қасында бірге жерлеуді өсиет еткен [1].

В.В.Бартольд Шереф ад-Дин Йездидің мәліметтеріне сүйене отырып, Темір кесенесінің сипаттамасын береді. Темір өзінің алғашқы рухани жетекшісі деп санаған Шейх Шемс ад-Дин Кулальдің мазарынан құбылаға, яғни оңтүстік-батысқа қарай Темірдің әкесі Тарағай, одан солға және оңға қарай Темірдің тұңғышы Джаһангир және т.б. ханзадалар жерленген. Міне, дәл осы жерден алдын ала Темірдің көптеген серіктері өздерінің жерлеу орындарын белгілеген. Міне, солардың бірі Ақбұға найман еді. Бұл әскербасыларының барлығы өз өсиеттерінде өздері қай жерде қайтыс болса да, денелерін осында әкеліп жерлеуді өсиет еткен [2].

Ақбұға найман баһадүрдің есімі Әмір Темірдің сенімді серіктерінің бірі ретінде ол билікке келмей тұрған кездерде-ақ аталады. 1364 жылы Темір мен Хусейн Моғолстан ханынан Мәуереннахрды қайтарып алған кезеңде, 1365-1366 жылдары Самарқанд қаласындағы сарбедарлар қозғалысы кезінде Джажу, Сейф ад-Дин, Ақбұға, Ильчи-Баһадүр және Дәулетшах-Бахши Темірмен бірге болған [3]. Темір 1370 жылы Самарқандта төңкеріс ұйымдастырып, әмір Хусейнді өлтіріп, өзінің жеке дара билігін орнатқаны белгілі [4]. Міне, осы кезеңде аты аталған әмірлер Темірдің қасынан табылған. Олардың барлығы іштей әмір Хусейнге қарсы болатын. Себебі, осы уақытқа дейінгі Темір мен Хусейн арасындағы жасырын текетіресте әмір Хусейн қандай да болмасын бір сылтаулармен Темірдің жақтастарынан құтылуға асыққан. Мәселен, ол өздері Самарқандтағы билікті қолдарына алғаннан кейін Джаку, Сейф ад-Дин, Ақбұға, Ильчи-баһадүр мен Дәулетшах-бахшиді көтерілісшілердің іс-әрекеттеріне қатыстары бар деп айыптап, ақшалай айыппұл салған [5]. В.В.Бартольд Шереф ад-Дин Йездидің мәліметтеріне сүйене отырып Джаку Темірдің туысқаны, 1384/85 жылдың қысында қайтыс болған, - дейді. Ал, Сейф ад-Дин болса Темірдің ең білімді серіктерінің бірі. 1376-1378 жылдары Меккеге қажылыққа барып келгеннен кейін, Темірге Ирак туралы қажетті мәліметтер берген. Сондай-ақ 1392 жылы Темірді емдеген дәрігерлер қатарында да аталатынында әскерге кетеді. Ал, Ақбұға, Ильчи-баһадүр мен Дәулетшах бахши 1370 жылы Темір билікке келген тұста диван әмірлері болып тағайындалған. Ильчи баһадүр 1372 жылы қайтыс болған, ал Дәулетшах ұйғыр болған [6].